

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ У СУЧАСНОМУ МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ МАРІЇНСЬКОГО АРХІТЕКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ)

У статті висвітлено питання синтетичного поєднання мистецтва скульптури та архітектури на прикладі оздоблення фасадів Маріїнського палацу, розглянуто особливості скульптурного декору його фасадів.

Ключові слова: архітектура, скульптура, фасад, палац, декор, об'єм, простір, композиція.

The article highlights the issue of synthetic blend of art sculpture and architecture based on facades Mariinsky Palace. We consider the inherent characteristics of the building, the jewel of landscape architecture in Ukraine decorative ornamental sculpture exterior of the building.

Key words: architecture, sculpture, facade, synthetic, blend, palace, decoration, volume, space, composition.

В архітектурному ансамблі старого Києва Маріїнському палацу належить особливе місце. Це не тільки цінна пам'ятка архітектури, декоративно-прикладного та садово-паркового мистецтва, але й композиційний центр комплексу нагірних київських парків. Архітектурне вирішення та зовнішнє оздоблення палацу є яскравою ілюстрацією гармонійного поєднання двох мистецтв – скульптури й архітектури.

Нині мистецтво декоративної скульптури дедалі інтенсивніше поповнюється новими виражальними засобами, сучасна архітектура набуває новітніх форм, відбувається активне ландшафтно-паркове облаштування міст. У цьому контексті звернення до традицій минулого, а саме аналіз синтетичного поєднання мистецтва скульптури та архітектури, втіленого в історичних пам'ятках Києва, зокрема, в облаштуванні Маріїнського палацу, видається вкрай актуальним.

Мета даної публікації – висвітлити надзвичайне розмаїття та пластичну витонченість скульптурного оздоблення Маріїнського палацу, визначити принципи гармонійного поєднання його архітектурних та скульптурних елементів, виявити взаємозалежність мистецтва скульптури та архітектури. Проведений нами аналіз зовнішнього декору палацу є також певним узагальненням характерних ознак мистецтва доби бароко.

Архітектуру палацу вирішено в стилі бароко, характерними рисами якого є вільна компоновка об'ємів споруди, а також такі прийоми й деталі обробки фасадів, як рустовка стін на кутах будинку, композиція із здвоєних напівколон корінфського ордера, розкреповані карнизи з невеликими виносками увінчувальних частин, наличники і сандрики вікон із вкомпонованими в них орнаментами, картушами, масками, овальної форми вікна високих парапетів; вази на балюстраді парапету й балкона тощо. Архітектуру палацу вирішено в стилі бароко, характерними рисами якого є вільна компоновка об'ємів споруди, а також такі прийоми й деталі обробки фасадів, як рустовка стін на кутах будинку, композиція із здвоєних півколон корінфського ордера, розкреповані карнизи з невеликими

виносами увінчувальних частин, наличники і сандрики вікон із вкомпонованими в них орнаментами, картушами, масками, овальної форми вікна високих парапетів; вази на балюстраді парапету й балкона, введення кольору та ін.

Фасад головного корпусу розчленований трьома ризалітами, оздобленими спареними колонами коринфського ордера з бронзовими капітелями, ліпними прикрасами з маскаронами (масками) над вікнами і складними аттиками (зверненнями над карнизами). Частина центрального ризаліту, що видається вперед над головним входом увінчана лучковим (сегментної форми) фронтоном з композицією «Милосердя і правосуддя», яка складається із фігур напівлежачих жінок: в руках однієї – сувій законів, а в іншій – емблема добробуту (жезл Меркурія). Така композиція містилася на фронтоні палацу в Перові, тому ймовірно, що була вона й на фронтоні київського палацу, хоча на обмірному кресленні А. Меленського (першого головного архітектора Києва) вона відсутня. Її відновлює інженер-архітектор К. Маєвський (судячи зі старих фотографій, у 1910-х роках ця композиція ще існувала). Пізніше вона була втрачена і П. Альошин у своєму проекті реставрації палацу цю групу не поновлював. Насичені пластичними елементами ризаліти контрастують зі стінами фасаду, скупо оздобленими наличниками. Це – улюблений прийом Б. Растреллі, яким він підкреслював значення головних частин архітектурної композиції будівлі. Стіни палацу пофарбовані у світло-бірюзовий колір, цокольний поверх рустований (розграфлений «під камінь»), колони, ліпні прикраси та карнизи – світло-жовті.

Історія архітектури, як і історія скульптури, невід’ємно пов’язана з виникненням та еволюцією знарядь праці, предметів побуту та, головним чином, сакарських і побутових приміщень. Прообраз скульптури – мегалітичні спорудження – з’явилися за епохи неоліту в Західній Європі, коли людина прикрашала свою домівку гірляндами з квітів та гілок або надавала їй страхітливого вигляду, розміщуючи на самій верхівці величезні роги вбитого звіра, щоб викликати страх у чужинців. Більш визначені і явні зародки синтезу архітектури та скульптури виникли лише тоді, коли людина навчилася обробляти метал (це ремесло згодом стало художнім мистецтвом) – виробляти залізні знаряддя, ковальський міх, гончарне коло тощо.

Скульптура (ліплення, пластика) – самостійний вид образотворчого мистецтва, в якому відбито життя людини або тварин в об’ємно-просторовому зображенні. Скульптурні витвори є тривимірними. Такі самі ознаки відображення об’єму у просторі (висоту, ширину, довжину) мають і об’єкти архітектури – на відміну від живопису та графіки, що вимірюються суто у координатах площини. Просторову глибину художник зображує завдяки передачі перспективних скорочень предметів. У практичній діяльності, при створенні того чи іншого монумента, скульптор і архітектор працюють у тісному контакті, як співавтори: разом вирішують ряд складних просторових проблем та образних рішень монумента, що вимагають від авторів сміливих композиційно-пластичних знахідок, застосування найновіших матеріалів.

Скульптура, як і всі інші види образотворчого мистецтва, виражає особистий художній смак автора, а також відзначається такими естетичними рисами, як цілісність, гармонійне поєднання елементів, краса тощо. Сучасна скульптура набула соціальних, психологічних, гуманістичних ознак, вона тісно пов’язана з практикою містобудівництва та іншими видами образотворчих мистецтв. Декоративна скульптура завжди була пов’язана з архітектурою і виконувала естетичну функцію щодо певної будівлі або архітектурного комплексу. Усім відомий

вислів відомого скульптора Віри Мухіної, що двадцять пам'ятників на набережній можуть знищити всяку ідею, а двадцять декоративних скульптур можуть створити урочистий хоровод. Іншими словами, одним з основних призначень декоративної скульптури є гармонізація архітектурного середовища.

До декоративної скульптури належать статуї та рельєфи, не позбавлені самостійного значення, але такі, що являють собою частину архітектурних ансамблів або потрібні для прикраси міських майданів і вулиць, інтер'єрів будівель, парків. До неї належить також усіляка скульптурна орнаментация на будівлях – ліплені, відлиті й чеканні прикраси, герби над воротами, маскарони (рельєфи у вигляді фантастичних масок, тварин та статуї, що несуть функції допоміжних архітектурних елементів). Усі ці елементи наявні у декоративно-скульптурному оздобленні Маріїнського палацу, вони прикрашають портали та входи, арки та дах архітектурного комплексу.

У скульптурному декорі будівлі Маріїнського палацу значну роль відіграє квітково-рослинний орнамент, вдало поєднаний з елементом мушлі та маскаронами. Скульптури ваз, якими прикрашений дах палацу, також оздоблені декоративним квітково-рослинним орнаментом. Практично вся будівля підпорядкована певному орнаментальному ритму.

Орнамент, що часто використовується в архітектурі, має багато переваг перед іншими засобами образного вираження, бо здатний передати багато складних ідей і нести велике змістовне навантаження. З латини *ornamentum* – прикраса. Це один із засобів художньої виразності – суцільні візерунки, що складаються з окремих елементів, і частини візерунка, що мають свої художні властивості. Орнамент в архітектурі зазвичай має символічний зміст і є елементом композиції та засобом художньої виразності.

Протягом багатьох століть у різних країнах Європи та Азії орнамент, що використовувався в архітектурі, відбивав тему нескінченного круговороту природи і життя, так звану тему «вічного відродження». Мотив цього орнаменту, скомпонований із пальмет і лілій, називається анфелієм. У менш розвинених формах він зустрічається ще в архаїчних капітелях. Орнамент поділяють на класичний, геометричний, рослинний, ритмічний тощо. Орнамент, що використовується в архітектурі, називається скульптурним і об'єднує карнизи, фронтони тощо («ліщина»). Скульптурний орнамент, органічно поєднуючись з архітектурою, збагачується сучасними формами і здатний допомогти сучасному архітекторові увиразнити пластику і витонченість споруди. За його допомогою можна виразити будь-яку найскладнішу сучасну символіку у найрізноманітніших і сучасних формах. Обидва фасади Маріїнського палацу демонструють усі можливості скульптурно-архітектурного орнаменту, що він набув протягом багатьох віків.

Архітектура за всіх часів була синтетичним мистецтвом, що поєднувало утилітарні й художні функції споруджень. У синтезі архітектури з образотворчими мистецтвами в різні історичні періоди живопис, скульптура й декоративні елементи благоустрою мали більше або менше значення. Стиль бароко, в якому оформлені фасади Маріїнського палацу, примітний тим, що домінуючу роль у ньому серед усіх видів мистецтв відігравала архітектура. Однак образотворчі мистецтва, повністю підлеглі архітектурі, часом мали настільки велике значення, що візуально домінували – як, наприклад, у пізньому різновиді бароко – «рококо». Декоративне оздоблення фасадів Маріїнського палацу відрізняється пластичним багатством і водночас помірною розмаїтістю декоративних елементів.

До нашого часу фасади палацу дійшли в інтерпретації академіка архітектури К. Маєвського. На підставі наявних історичних та іконографічних матеріалів (креслення К. Маєвського, фотографії кінця XIX – початку XX ст.) фасади палацу і флігелів відновлені у повній відповідності до авторського задуму Растреллі, з їхнім фактичним станом на кінець XIX століття. Особливе місце в цих роботах займає відтворення втрачених скульптурних композицій. Проте при реконструкції Маріїнського палацу деякі скульптурні композиції було змінено. Наприклад, замість фігур собак біля сходів паркового фасаду, які можна було побачити на одній зі старих фотографій, були поставлені фігури левів – уособлення сили та влади (скульптури левів досить часто використовувалися у оформленні багатьох палацових комплексів Західної Європи, Росії та України).

Скульптурне зображення левів встановили й на пілонах сходів біля центрального ризаліту північно-західного фасаду. Збереглися фотографії паркового фасаду Маріїнського палацу, датовані кінцем XIX – початком XX століть, де на пілонах центральних сходів, обабіч від входу до палацу, на першому поверсі стоять фігури собак. За свідченням газети «Киевлянин» (1885 рік, № 181) ці скульптури було створено як копію сестера Олександра II, при якому палац був відновлений. Загалом сторожові собаки – менш розповсюджений сюжет в оформленні фасадів, ніж леви, й практично не зустрічається у скульптурному оздобленні палаців Росії XVIII – XIX століть.

В архітектурі парадних резиденцій, вілл і суспільних будівель значного розповсюдження набули скульптури пар левів, установлені симетрично біля під'їздів, по боках сходів, головних входів палаців. Скульптури левів надавали будівлі урочистості та імпозантності, символізували силу та могутність власника й держави. Декоративні якості фігури лева – виразний силует, мускулисте тіло, велика голова з гривою. Слід зазначити, що традиція розміщення фігур левів, як елементу декоративної скульптури, на фасадах будівель прийшла у Росію з Італії. У першій третині XIX століття статуї левів набули поширення в Петербурзі – спершу казенні, потім із бронзи й чавуну (Набережна Червоного флоту, вул. Декабристів¹², особняк Строганових, Вороніхінські колонади, палац у Павловському, Академія Мистецтв у Петербурзі та багато ін.).

Для Маріїнського палацу була запропонована скульптура «Лев з кулею» (правий і лівий – обабіч від входу). Леви стоять на бічних пілонах, на додатковому плінті; важкі голови тварин трохи підняті, пащі вискалені, одною лапою вони спираються на кулю. Для визначення точних розмірів скульптур було зроблено кілька малюнків на картоні в натуральну величину – плоских шаблонів. Після приміряння їх по місцю майбутньої установки прийнятий зразок разом з іншою документацією (креслення й фотографії) був доправлений до підприємства-виготовлювача – Експериментальної виробничої майстерні Українського спеціального науково-реставраційного керування. У вересні 1931 року «Леви з кулею» були встановлені на пілони сходів.

У ході реконструкції палацу відбулося ретельне відновлення аттика-балюстради. Оскільки конструкції балюстради більше за інші частини будівлі піддаються атмосферним впливам (дощ, сніг, зледеніння), а також сильно постраждали у період Великої Вітчизняної війни, первісні архітектурні форми аттика до нас майже не дійшли. Обміряні й обстежені ділянки відносяться до післявоєнного ремонту 1946–1948 років. Виключення склали кілька керамічних ваз на стовпчиках балюстради. Судячи зі збережених старих фотографій, відновлені у цей період ділянки балюстради зберегли свій первісний вигляд, однак від-

новлення було проведено не повною мірою, а тільки над центральним обсягом головного корпусу та на фасадах флігелів, що виходять на Радянську площу. Три типи ваз, раніше стовпчики, що прикрашали балюстради, змінили свої первісні місця й установлені довільно.

Відповідно до проекту реставрації, балюстрада-аттик відновлена у повному обсязі, у відповідності з авторським задумом, на всіх будівлях комплексу. 90% всіх збережених архітектурних і конструктивних її елементів перебували у поганому стані (прогини несучих балок, наскрізні тріщини стовпчиків і баліасин). Тому водночас із відтворенням втрачених ділянок було повністю замінено існуючі. Декоративні вази й кулі на аттиках ризалітів розставлені згідно з історичними даними. Нові вази виконані із пластмаси за старими керамічними зразкам, кулі – із міді. Усі цегляні елементи поштукатурені; бетонні, пластмасові та елементи з мідного аркуша пошпакльовано й пофарбовано.

Останнім архітектурним елементом, що завершив відтворення декору фасадів, було розміщення одноріжкових ліхтарів на консолях: по одному з кожної сторони трьох входів у південно-східній стіні будівлі й одного входу у північно-західній стіні. Ліхтарі виготовлені за зразком існуючих на центральних пілонах огорожі південно-східного двору. На сьогодні відбуваються процеси сучасної реставрації всього комплексу Маріїнського палацу, що дасть можливість оновлення та збереження унікальних архітектурно-скульптурних фасадів будівлі.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що скульптурне оздоблення будівель та їхнє архітектурне вирішення навзаєм пов'язані та мають доповнювати одне одного. Архітектурна пластика лише зрідка є просто декорацією, насамперед вона наочно виражає смисл та ціль спорудження і таким чином додає будівлі більшої виразності, концептуальності. Чітка гармонія пропорцій, урівноваженість симетричних композицій, виразність об'ємів перлини архітектурного мистецтва XVIII – XIX століть – Маріїнського палацового ансамблю – є яскравою ілюстрацією синтезу мистецтв скульптури й архітектури.

Література

1. Листопад О. Таємниці Президентського палацу: [Маріїнський палац - історія, екскурс, огляд внутр. залів, арх. Б. Растреллі] / О. Листопад // Столиця. – 2003. – 9-25 вересня (№ 38). – С. 12.
2. Лунц Л. Б. Городское зеленое строительство / Л. Б. Лунц. – М. : Стройиздат, 1974. – 280 с.
3. Маликов Д. Поляки в давньому Києві; Поляки в старому Києві; Поляки в Києві у ХХ столітті: 3 нагоди Року України в Польщі / Д. Малков // Столиця. – 2005. – 29 квітня – 5 травня (№ 17). – С. 28; Столиця. – 2005. – 6-12 травня (№ 18). – С. 28; Столиця. – 2005. – 17-23 червня (№ 24). – С. 28; Столиця. – 2005. – 24-30 червня (№ 25). – С. 28.
4. Маріїнський палац закриють на реконструкцію, а резиденцію глави нашої держави розмістять в Будинку з химерами на Банковій // Хрещатик. – 2005. – 21 квітня (№ 58). – С. 1.
5. Маріїнський палац очікує реконструкція // День. – 2002. – 5 вересня (№ 160). – С. 6.
6. Махун С. Кто более матери-истории ценен? [Будинок на Банковій, 11 та Маріїнський палац в історії України та Києва] / С. Махун // Дзеркало тижня. – 2005. – 11 червня (№ 22). – С. 2.
7. Ніколаєнко Р. Маріїнський палац потребує реставрації: [3 історії буд-ва палацу, архіт. Растреллі] / Р. Ніколаєнко // Вечірній Київ. – 2003. – 7 травня (№ 63). – С. 2.
8. Ніколаєнко Р. Палац тріщить по швах. Чому затримується реконструкція Маріїнського [палацу] / Р. Ніколаєнко // Вечірній Київ. – 2004. – 8 червня (№ 82). – С. 1, 5.